

Azərbaycan Respublikasının
Mediannın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Azərbaycanın dövlətçilik tarixi kimi mədəniyyət tarixi də qədimdir. Bütövlükdə, hər ikisinin dərinindən öyrənilməsi, tədqiq edilməsi, gənc nəsələ öyrədilməsi və dünyaya çatdırılması çox vacibdir. Əlbəttə, o xalqlar böyük mədəniyyətə, milli adət-ənənələrə, elmə nail olurlar ki, onların böyük və qədim dövlətçilik tarixi var. Bu baxımdan da Azərbaycan kifayət qədər zəngin bir ölkədir, Azərbaycan xalqı da zənginin zənginidir.

Azərbaycanda qədim zamanlardan başlayaraq həm zəngin dövlətçilik irsi formalaşmağa başlayıb, həm də mədəniyyət zəngin təkamül prosesi keçərək günümüzdə qədər gəlib çatıb. Azərbaycan qədim ölkə olduğu kimi, sözsüz ki, tarixən burada ən müxtəlif dirlər inkişaf edib, yayılıb, öz missiyasını başa vurub. Xristianlıq da Azərbaycanda, Qafqaz Albaniyasının ürayi olan Vətənimizdə hələ 1-ci əsrdən yayılmağa, formalaşmağa başlayıb. Bu gün xristian alban mədəniyyətinə aid olan minlərlə abidə, kilsə, monastır var və Azərbaycan dövləti tərəfindən o abidələr ciddi şəkildə qorunur. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan azad Qarabağda da Qafqaz Albaniyasından miras qalan çoxlu sayda xristian abidəsi var ki, onlar bizim tariximizin ayrılmaz hissələridir. Bu o abidələrdir ki, yaşı minillərlə ölçülür.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda xristian irsi hər zaman çox yüksək səviyyədə qorunur və onlar tariximizin əsas dəyərlərindən, atributlarından biri kimi yaşadırlar, təbliği edilir.

Oğru elə bağırı ki...

Uzun illərdir Azərbaycanın xristian irsinə, Qafqaz Albaniyasının öz varisi Azərbaycan dövlətinə ötürüldüyü maddi-mədəni irsə qarşı ermənilər həyasızcasına iddialar irəlilədir, bütün alban xristian abidələrini "erməni abidəsi" kimi qələmə verməkdən yorulmurlar. Son zamanlar bəzində geniş müzakirələr açılan Şuşadakı məşhur Qazançı kilsəsinə qarşı da Ermənistan hökuməti səviyyəsində əsassız iddiaların irəliləndirildiyi məlumdur, hətta ermənilər bu kilsəni beynəlxalq aləmə "erməni irsi" kimi təqdim edirlər. Beynəlxalq təşkilatlara da səslənirlər ki, "qoy-mayın, Azərbaycan Qarabağdakı xristian irsini dağıdır". Bütün bunlar isə quru iddiadan başqa bir şey deyil, bunu dünya yaxşı bilir. Di gəl ki, Azərbaycanın maddi irsini oğurlayıb talan edən, saxtalaşdıran Ermə-

nistana "gözün üstə qaşın var" deyən yoxdur. Alban xristian dövrü abidələrimizi mənimsəyən, kilsə sərəvərlərini oğurlayan ermənilər elə bağırırlar ki, adam təəccüblənir və düşünürsən ki, atalar yaxşı deyib: "oğru elə bağırı ki, doğrunun bağı yarılır"...

Son günlər Ermənistanında dövlət səviyyəsində Şuşadakı Qazançı kilsəsi ətrafında şoular daha da güclənib və bu kilsə ilə bağlı ağılaşmaz miflər düzülüb qoşulur. Ermənistan tərəfi iddia edir ki,

Qazançı kilsəsi "erməni tarixi irsi"dir və Şuşa kafedralı Qazançı "ən böyük kilsə kafedralı"dır. Hətta onlar Şuşadakı kilsəyə qondarma "Qazançetsots" adını da veriblər. Həm oğru olasan, həm də məkri, amma özünü "haqlı sayasan". Dəhşət budur. Birmənalı olaraq Qarabağın bütün irsi kimi, Şuşanın Qazançı kilsəsi də Azərbaycan irsidir, tariximizin bir parçasıdır. Bunu Ermənistan da bilir, amma etiraf etməyə qorxur, etiraf etsə, indiyə qədər erməni qriqoryan kilsəsinin qurub yaratdığı uydurmalar, miflər darmadağın olacaqdır...

Azərbaycan Qazançı kilsəsinin də bərpa edir

Ermənistanı ən çox narahat edən, qıcıqlandıran məqamlardan biri azad Şuşanın yenidən qurulması, bərpasıdır. Təbii ki, Şuşadakı Qazançı kilsəsi də bərpa edilməkdədir və Azərbaycan öz tarixi irs nümunələri olan abidələri hər zaman bərpa edir, yaşıdır. Bərpa işləri Azərbaycan ərazisində gedir.

Ermənistanın Qazançı kilsəsi ətrafında yaratdığı süni ajiotaja Azərbaycanın Mədəniyyət Nazirliyi layiqli cavab verib. Mədəniyyət Nazirliyinin İnformasiya və İctimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin müdiri Məryəm Qafaradə Şuşa şəhərindəki Qazançı kilsəsinin bərpa olunduğunu deyib: "İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən nəhəng yenidənqurma işləri, o cümlədən, Şuşada aparılan bərpa və qurucu-

Şuşada məşhur Qazançı kilsəsi ermənicə başqa adla ifadə edilə də...

luq prosesi şəhərin tarixi simasının bərpa edilməsi məqsədilə, Şuşanın orijinal memarlıq üslubuna uyğun olaraq gerçəkləşdirilir. Bütün digər tarix-mədəniyyət abidələrimiz kimi, Qazançı kilsəsinin də tarixi sənədlər, arxiv materialları əsasında ilkin bədii-estetik görkəminə uyğun olaraq bərpa edilməsi nəzərdə tutulur.

Bu, elmi-praktiki-tədqiqat fəaliyyəti olmaqla abidənin hərtərəfli təhlilini, memarlıq, tarixilik xüsusiyyətlərinin araşdırılmasını ehtiva edir.

Hazırlanacaq bərpa layihəsi abidənin XIX əsr ilkin-orijinal görkəminə qaytarılması imkanı verəcəkdir. Bundan əlavə, müvafiq layihə təcrübəli memar və bərpaçılardan ibarət mütəxəssislərdən təşkil olunan Elmi Şura tərəfindən müzakirə edilib təsdiqlənəcəkdir.

Həmçinin, müvafiq sahədə geniş təcrübəsi olan və UNESCO-nun qəbul etdiyi beynəlxalq bərpa standartlarını bilən xarici mütəxəssislərin də bərpa layihəsi üzrə rəyinin alınması təmin olunur. Həmin xarici mütəxəssislərlə birlikdə bərpa işinin gedişatının monitorinq edilməsi də planlaşdırılır.

M.Qafaradə qeyd edib ki, Şuşanın tarixi Qazançı kilsəsinin bərpa edilməsini həzm edə bilməyən işğalçı, terrorçu Ermənistan bizə qarşı şər-böhtan atır, cəfəng iddialar irəlilətməyə çalışır.

Bir daha Qazançı kilsəsinin tarixi haqqında...

Azərbaycan tarixi irsinin bir parçası olan Qazançı kilsəsi ətrafında miflər yaradan Ermənistanı və onun havadarlarına bir daha xatırlatmaq istəyirik ki, Şuşadakı kilsənin adı "Qazançetsots" yox, Qazançıdır və o da Azərbaycan irsidir.

Məlumatlara görə, Qazançı kilsəsi Şuşa şəhərinin kənarında, hazırkı yuxarı hissəsində yerləşir. Kilsənin 1868-ci ildə qədim Zərdüşt məbədi üzərində inşa olunmağa başlandığı bildirilir. Kilsənin inşası 1880-ci illərdə yekunlaşdı. Kilsə quruluş baxımından dörd yarım dairəvi çıxışdan ibarətdir. Kilsənin daxili xüsusi memarlıq bəzəkli olmasın, yonulmuş yerli daşlarla üzlənib. Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli, 132 nömrəli Qərarı ilə dövlət qeydiyyatına alınan (inventar №358) kilsə ilk dəfə Azərbaycan SSR Nazirlər So-

vetinin 1988-ci il 27 aprel tarixli, 145 nömrəli qərarı ilə abidələr siyahısına daxil edilib. Ermənilərdən başqa heç kəs bu abidənin "erməni kilsəsi" olduğunu demir. Kilsə Allahın evidir, bütün xristianlar gedib orada ibadət edə bilər, amma bu, saxtalaşdırmaya yol açmamalıdır.

"Saxtakarlıq nümayiş etdirirlər"

Mədəni dəyərlər üzrə tədqiqatçı-ekspert, Beynəlxalq Memarlar Akademiyasının Moskva şöbəsinin professoru, Azərbaycan Memarlar İttifaqının İdarə Heyətinin üzvü Faiq İsmayılovun olduqca maraqlı bir araşdırması var. Burada erməni kilsəsinin hiyləgərliklərini və onların bizim kilsələri hansı yollarla mənimsədiyini aşkarlayıb. "...Bu idarəçilik sistemi erməni qriqori kilsələri tərəfindən heyətə keçirilir. Erməni kilsə sistemində vahid kilsə rəhbərliyi olmadığından, bu kilsələr arasında həmişə daxili rəqabət və gərginlik hökm sürür. İndi bir çox erməni din xadimi erməni kilsəsinin "erməni apostol kilsəsi" adlandırılır, bu, kökündən yanlışdır. Erməni kilsəsi rus mənbələrində doğru olaraq "erməni qriqoryan kilsəsi" kimi adlandırılır. Hamıya məlumdur ki, Qafqazda apostol kilsəsi alban kilsəsi olub. Çünki albanlar 313-cü ildə xristianlığı qəbul edəndən 270 il sonra bu dini ermənilər qəbul ediblər. Bu, akademik Ziya Bünyadovun araşdırmalarında da öz əksini tapır. O, delillərlə sübut edir ki, ermənilər həqiqətən 583-cü ildə Qriqorinin başçılığı altında xristianlığı qəbul ediblər. Ermənilər apostol deyillər. Ermənilərin apostol olub-olmaması məsələsi mübahisə mövzusu olub. Bu mübahisəyə alban katolikosu Avraam aydınlıq gətirib. Bu məqam alban katolikosu Avraamın albanlara ünvanlanan məktubunda öz əksini tapır. O yazırdı: "...Axi erməni kilsəsi qriqoryan kilsəsidir. Yeni öz

başlanğıcını Qriqoridən götürür. Qriqori isə məlumdur ki, apostol Yeliseyin şagirdinin şagirdi olub. Əgər Qriqori apostol olmayıbsa, erməni kilsəsi necə apostol kilsəsi ola bilər?". Bax, məsələ elə bundadır. Göründüyü kimi, ermənilər burada da saxtakarlıq nümayiş etdirirlər".

"Qarabağda ilk dəfə "erməni kilsəsi" ifadəsinə XX əsrin 70-80-ci illərində rast gəlinir"

F.İsmayılov qeyd edir ki, işğal dövründə Azərbaycan ərazilərinin erməniləşdirilməsi məsələsi erməni din xadimlərinin və Ermənistan hökumətinin dövlət siyasətinin bir hissəsinə təşkil edib. O qeyd edib ki, tarixi baxımdan Qarabağda və digər ərazilərimizdə heç vaxt erməni kilsəsi və ya kilsələri mövcud olmayıb. "Dünyanın heç bir arxivində bunu sübut edə bilən heç bir sənədə rast gəlmək mümkün deyil. Qarabağda ilk dəfə "erməni kilsəsi" ifadəsinə XX əsrin 70-80-ci illərində rast gəlinir. Bunun isə öz tarixi kökləri var. Belə ki, 1805-ci ildə Qarabağ xanlığını devrilən çar hökuməti öz mənzil-qərarlarını Şuşa şəhərində yaratdı. Rus əsgərlərinin ibadət üçün ordu rəhbərliyi xanlığın divanxanasının qülləsindən zəng asdıraraq burada rusların ibadət üçün şərait yaratdı. Divanxana rus ordusu komandanlığı tərəfindən, ayrı-ayrı zaman kəsiyində bir neçə dəfə təmir edilərək kilsə stilinə uyğunlaşdırıldı. Sonralar Qarabağ xanlığının divanxanası xalq arasında "rus kilsəsi" adlandırılmağa başladı. Bunu hətta o dövrün erməni tədqiqatçıları da öz əsərlərində təsdiq edirlər. Şuşa şəhərindəki yeganə kilsənin erməni kilsəsi deyil, rus kilsəsi olduğunu erməni tarixçisi Zare Melik-Şahnazarov özünün ("Zapiski Karabaxskoqo soldata", Moskva, 1995) kitabında qeyd edir.

1918-ci ildə Azərbaycanda Xalq Cümhuriyyəti hökuməti qurulduqdan sonra rus hərbiçiləri Şuşanı tərk etdilər. Bundan sonra rus kilsəsi 1970-ci ilə qədər baxımsız və istifadəsiz qaldı. Lakin 1970-1980-ci illərdə "DQMV-nin erməni rəhbərliyi" Şuşa şəhərindəki rus kilsəsinin təmir edərək, kilsəni Şuşada yaşayan ermənilərin istifadəsinə verdi. Bundan sonra Qarabağda ermənilərin yeganə ibadət yeri olan bu kilsə tamamilə erməniləşdirildi. Təbii ki, bu hadisədən sonra bu kilsə "erməni kilsəsi" adlandırıldı. Ermənilərin 1992-ci il işğalına qədər Qarabağda və vaxtilə işğal edilmiş, hazırda azad olunmuş ətraf rayonlarda bir dəne də olsun erməni kilsəsi olmayıb".

İşğal dövründə Ermənistanın Azərbaycan ərazisində saxtalaşdırdığı alban kilsələri...

F.İsmayılov qeyd edir ki, işğal dövründə ermənilər Şuşa şəhərində 3, Şuşa-Laçın yolunda Fətix bulvarı deyilən ərazidə 1, Laçın şəhərində 2, Laçın rayonunun Zabux kəndində 1, Şuşa-Xankəndi yolunun üzərində 2, Xankəndi şəhərində 4, Əsgəran qəsəbəsində 2, Ağdam rayonunun Şahbulaq qəsriyinin yanında 1 kilsə inşa ediblər. "Bundan başqa, Laçın rayonu ərazisində 10, Kəlbəcər rayonu ərazisində 7, Qubadlı rayonu ərazisində 3, Zəngilan rayonu ərazisində 2, Cəbrayıl rayonu ərazisində 3, Füzuli rayonu ərazisində 2, Ağdərə, Əsgəran, Hadrut və Xocavənd rayonlarının ərazilərində isə 15 alban dövrü məbədi təmir edilərək erməni kilsəsi statusu verilib. Beləliklə, işğal dövründə Azərbaycan ərazilərində erməni kilsələrinin sayını Ermənistan hökuməti süni şəkildə artıraraq 58-ə çatdırıb. Bu rəqəm hələ mənim ötən illərdə apardığım araşdırma-larda üzə çıxmışdı, indi görün bu nə qədərdir? Beynəlxalq təşkilatlar bu faktlara diqqət yetirsinlər. Saxtalaşdırılan, dağıdılan, məhv edilən Azərbaycan irsidir, Qarabağda heç bir qədim erməni irsi yoxdur. Onlar işğal dövründə ərazilərimizdə kütləvi olaraq saxtalaşdırma həyata keçiriblər" - deyir F.İsmayılov qeyd edib.

İradə SARIYEVA
Yazı Azərbaycan Respublikasının Mediannın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur.